

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

КОРИСНІ ПОРАДИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Основу викладання курсу складає інтегрований підхід, що ґрунтується на єдності різних видів мистецтва. У перекладі з латинської інтеграція визначається як поєднання в єдине ціле частин та елементів (від *integratio* — відновлення, відбудова; *integer* — цілий). У тлумачному словнику інтеграція розглядається як об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжуються ускладненням і зміцненням зв'язків та відношень між ними.

В Україні сформувалася ціла низка наукових напрямків у вивченні теоретичних основ інтеграції. Провідними з них є: напрямок методологічного обґрунтування проблем інтеграції (С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований, О.В. Сергєєв); напрямок визначення структури інтегрованих знань (Г.М. Усатенко); дослідження системологічних аспектів інтеграції (О.І. Джулик, Є.Б. Яворський); проблеми інтегративних процесів в освіті (І.М. Богданова); розробка шляхів упровадження інтеграції в навчальний процес (Л.В. Вичорова, Т.О. Горзій, О.Т. Проказа, Є.М. Романенко); інтеграція елементів контролю в модульному навчанні (Л.І. Джулай); інтеграція теоретичних і виробничих аспектів навчання (Т.Д. Якимович); імовірісно-статистичні аспекти інтеграції (В.Й. Якиляшек); інтеграція у ступеневій освіті (Ю.Ц. Жидецький); взаємозв'язки інтеграції та диференціації (В.Ф. Моргун); психологічні аспекти інтеграції (Т.Г. Яценко); формування системи знань — дидактична інтегрологія (І.М. Козловська).

Інтеграція в науково-педагогічних джерелах розглядається як процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного, цілісного. На думку багатьох дослідників, результатом інтеграції є поява якісно нової, інтегративної властивості, яка не зводиться до суми властивостей об'єднаних елементів, а забезпечує вищу ефективність функціонування усієї цілісності.

Інтегрований підхід за своєю суттю є засобом, який через підбір навчального матеріалу створює умови для широкого охоплення змісту порівняно з традиційною школою і передбачає скорочення терміну навчання майже вдвічі. Використання інтегрованого підходу в освіті щодо організації навчально-виховного процесу відкриває цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, практичного засвоєння набутих знань школярів.

Інтегративний характер навчання дає можливість здійснювати зв'язки між предметами одного циклу. Для розкриття основних положень теми, яка вивчається, важливо, щоб понятійний апарат спирався на зміст інших базових предметів, на інформацію, яку отримують учні із засобів масової інформації, літератури, мистецтва та на власний життєвий досвід самих школярів. Вони повинні вміти оперувати ілюстративним матеріалом з інших навчальних дисциплін, правильно визначати місце опорних міжпредметних знань у структурі своєї відповіді.

В останні роки, з розвитком теорії та практики використання інтегративного підходу, зусиллями науковців та педагогів-практиків запроваджується *система інтегративно-предметного навчання*. Її принципами є: орієнтація навчання на сьогоденні вимоги суспільного розвитку, формування цілісної системи знань, єдиної картини світу, наукового світогляду, поєднання інтегративного й диференційованого підходів до навчання, безперервність освіти та її вихід на рівень професійної освіти. Відомо декілька напрямів інтеграції в освіті.

Педагогічний напрям базується на ідеях ліквідації навчальних предметів та запровадженні комплексності як універсальної системи. На цій підоснові існують такі системи навчання, як проблемно-комплексна та модульна.

Інший *предметоцентричний*, змішаний напрям заснований на непохитному існуванні предметного принципу, де інтеграція є засобом розв'язання проблем у структурі змісту окремих предметів. Предметоцентризм — зовнішня форма внутріпредметної інтеграції. Змішаний напрям передбачає поєднання предметного та інтегративного навчання, де інтеграція виступає як шлях модернізації освіти, посилення її теоретичних основ на базі загальнонаукових ідей. Змішаний напрямок ґрунтується на положенні про діалектичну взаємопов'язаність предметоцентризму й інтеграції, які є взаємообумовленими. Отже, предметоцентричний, змішаний напрям інтеграції передбачає поєднання предметного й інтегрованого навчання.

На сьогодні предметно-інтегративна система мистецької освіти у загальноосвітніх навчальних закладах є оптимальною. Це доведено як наукою, так і практикою.

Вчителю інтегрованого курсу «Мистецтво» особливу увагу слід звернути на застосування предметоцентричного, змішаного напрямку інтеграції на уроках у 8 класах та спрямувати навчання школярів на набуття знань щодо зв'язку між видами мистецтва та засобами виразності творів, особливостями формування художнього образу та донесення його до глядача або слухача. Вчителю мистецтва особливу увагу слід звернути на опанування учнями особливостей та характерних рис стилів мистецтва

в культурі минулого, які є основою навчальної програми 8 класу. Застосовуючи змішаний напрям інтеграції, вчителю під час навчання необхідно не тільки орієнтувати учнів на виявлення спільних та відмінних ознак мистецьких творів, що належать до різних видів мистецтва, а й розвивати практичні вміння надавати характеристику мистецьким творам (шедеврам архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративного мистецтва, музичного та театрального мистецтва), набувати практичного досвіду виконувати різноманітні види практичних (малювання, ліплення, виконання пісень та слухання й аналізування музичних творів, театралізації тощо). Серед багатьох видів практичної діяльності учнів особливу увагу слід приділяти дослідницьким, пошуковим, мистецтвознавчим завданням, проектній діяльності, набуттю досвіду прийняття участі в диспутах і дискусіях, відстоюючи свою власну точну зору та те чи інше явище у світі мистецтва.

У 8 класі в процесі вивчення стильових особливостей розвитку різних видів мистецтва вчитель звертає особливу увагу на спільні та відмінні риси засобів виразності та характерні риси мистецьких творів, тому подана нижче таблиця надає можливість вчителю при підготовці уроків зосередити увагу на основні мистецтвознавчі поняття, що є спільними та різними в царині видів мистецтв. Слід пам'ятати, що мистецькі образи сприймаються школярем через емоції, почуття, афекти, образ.

У різних видах мистецтва тотожним є поняття стиль. Так, до стилів у мистецтві минулого ми відносимо античний, візантійський, романський, готику, ренесанс, бароко, рококо, класицизм, романтизм, реалізм. Але ж в музичному і образотворчому мистецтвах є тотожні поняття, які мають в кожному із видів різне значення.

ТОТОЖНІ ПОНЯТТЯ МІЖ МУЗИЧНИМ ТА ОБРАЗОТВОРЧИМ МИСТЕЦТВОМ

Поняття	Музичне мистецтво	Образотворче мистецтво
Образ	узагальнене віддзеркалення в музиці явищ дійсності та духовного світу людини, де засобами музики через одиничне, конкретне типізується загальне, суттєве	форма відтворення навколишнього світу, почуттів, думок і почуттів митця в художньому творі.
Жанр	багатозначне поняття, що характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання та інші ознаки (зміст, структуру, засоби виразності, склад виконавців тощо). До музичних жанрів належать: <i>камерно-вокальні та хорові</i> (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, меса, літургія та ін.), <i>камерно-інструментальні</i> (прелюдія, скерцо, ноктюрн, етюд, варіації, рондо, соната, квіртет та ін.) і <i>симфонічні</i> (увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, сюїта та ін.)	стійкий різновид художнього твору, що склався історично. Приклади жанрів образотворчого мистецтва: <i>Скульптура</i> : портрет, етюд, погруддя та інші. <i>Живопис</i> : анімалістичний, пейзаж, портретний, побутовий, натюрморт, історичний, міфологічний, релігійний, батальний тощо.
Форма	двочастинна, тричастинна, сонатна варіаційна, рондо, куплетна тощо	графічна, пластична, декоративна
Композиція	побудова музичного твору, розташування і співвідношення його частин	конкретна побудова, внутрішня структура твору, композиція в малюнку — величина і місце розміщення предметів у певному форматі
Динаміка	одна зі сторін організації музики, тісно пов'язана з силою звучання музики, дією різних акустичних компонентів	зорове сприйняття руху, спрямованості форми <i>Динамічність</i> — створення ілюзії руху форми, вираження руху і напруги в композиції, дії внутрішніх сил
Темп	швидкість розгортання музичної тканини твору, яке визначається числом метричних долей в процесі виконання музики за одиницю часу	швидкість руху і трансформації візуальних образів

<i>Ритм</i>	рівномірне чергування мовних, звукових, зображальних елементів у їх відповідній послідовності, періодичним рівномірним членуванням звуків, рухів, зображень за такими ознаками, як сила, тривалість	акценти в динаміці візуальної пластики
<i>Інтервал</i>	відстань між двома звуками	у композиції зображення орнаменту, шрифту, відстань між сусідніми елементами
<i>Мотив</i>	найменша музична побудова, яка включає частину музичної теми і звичайно містить одну сильну метричну долю	невеличкий декоративний елемент або архітектурно-художнє вираження, що повторюється в одному або кількох будинках
<i>Тон</i>	звук, який має визначену висоту, інтервал, який є мірою визначення висотних співвідношень, ступінь звукоряду, ладу, гама; звук акорду; елемент мелодії	початковий найпростіший елемент світлотіні як в самій натурі, так і в художньому творі
<i>Півтон</i>	найменша відстань між двома звуками в сучасній музичній системі, інтервал, що є мірою для визначення кількісної величини всіх інтервалів; одна дванадцята частина октави	забарвлення, насиченість, перехідні від світлого тону до темного
<i>Нюанс</i>	відмінності в динаміці, темпі, способах звуковидобування, характері звучання, які посилюють емоційно-художнє враження від виконання музичного твору	тонка, ледь помітна відмінність у якості форми, розміру, форми, якості, фактури
<i>Фактура</i>	сукупність засобів музичної виразності, конкретне оформлення музичної тканини, елементами фактури є: мелодія, гармонія, супровід, акорди, голоси, поліфонія, тембр, регістри, голосоведення, фігурація, протискладення. Основні типи фактури: гомофонічна, акордово-гармонічна, поліфонічна. Спосіб виконання: вокальна, інструментальна, хорова, органна, оркестрова	сукупність технічних прийомів оброблення поверхонь, що використовуються як засоби художньої виразності: почерк лінії та мазка, рух пензля, пера або олівця, удари різця, рельєф поверхні
<i>Штрих</i>	прийом звуковидобування на музичних інструментах, які впливають на виразність виконання	коротка лінія, риска, що виконується одним рухом руки, найпростіший елемент рисунка, виконаний графічними засобами та інструментами

Розглянемо ті поняття, які застосовуються в різних видах мистецтва та мають схоже значення.

СПІЛЬНІ РИСИ МІЖ МУЗИЧНИМ ТА ОБРАЗОТВОРЧИМ МИСТЕЦТВОМ

Поняття	Образотворче мистецтво	Музичне мистецтво
Динаміка твору	динаміка пластики, динаміка малюнка	динаміка розвитку музики, мелодійний розвиток музики
Швидкість твору	швидкість руху і трансформації візуальних образів	швидкість звучання музики
Акцент	акценти в динаміці візуальної пластики	акценти в музиці
Тембр та колір	кольоровий розвиток пластики	тембровий розвиток музики
Колорит та тональність	розвиток колориту всієї картини або кольорових планів	зміна тональності в музичному творі
Зміна засобів виразності	зміна розміру і концентрації світла	змінення регістрів

Слід урахувати і таке розповсюджене явище в мистецтві, як синтез мистецтв, що являє собою поєднання різних мистецтв в одне ціле.

Синтез зустрічається серед тих видів мистецтв, що сприймаються зором: архітектура, скульптура, декоративне мистецтво, монументальний живопис, дизайн ландшафтів та інтер'єрів (в палацових та садово-паркових комплексах).

Іноді поєднуються між собою просторові й часові види мистецтва, які ми сприймаємо і зором, і слухом одночасно (в мистецтві хореографії поєднуються в одне ціле музика, танець, пантоміма, в театральному мистецтві поєднуються музика, хореографія, література, образотворче мистецтво тощо).

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ВЧИТЕЛЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

Учитель інтегрованого курсу «Мистецтво» повинен знати:

- вимоги державних документів про освіту, концепції художньо-естетичного виховання школярів, державних освітніх стандартів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів;
- сучасні інноваційні процеси і технології в освіті;
- сучасні вітчизняні та зарубіжні науково-педагогічні вимоги до мистецького розвитку школярів та основ національного виховання учнів у навчальних закладах;
- психологічні закономірності загального та художнього мистецького розвитку учнів;
- базові та варіативні навчальні програми з мистецтва для загальноосвітніх закладів;
- методику проведення уроків навчального предмету «Мистецтво»;
- особливості інноваційних педагогічних технологій (інтеграційних, інтерактивних, проектних тощо) порівняно з традиційним навчанням;
- специфіку організації самонавчання в галузі мистецтва та специфіку організації позаурочної, гурткової роботи;
- специфіку організації навчання та підготовку до роботи в класах з поглибленим практичним і теоретичним вивченням мистецьких дисциплін (для окремих спеціалізованих шкіл);

Учитель інтегрованого курсу «Мистецтво» повинен вміти:

- проводити уроки «Мистецтва» з учнями основної школи та дотримуватися вимог навчальних програм;
- впроваджувати інноваційні технології викладання мистецтва;
- застосовувати сучасні аудіовізуальні засоби, мас-медіа;
- діагностувати художньо-естетичний, мистецький розвиток учнів за критеріями оцінювання освітніх результатів, затвердженими Міністерством освіти і науки України;
- аналізувати та оцінювати уроки (власні та своїх колег);
- добирати художні твори для проведення уроків — музичні, образотворчі тощо;
- самостійно працювати із сучасною психолого-педагогічною літературою та мистецькими матеріалами (фонохрестоматії, слайди, відео);
- організовувати позаурочну діяльність учнів з мистецтва.

Учитель інтегрованого курсу «Мистецтво» повинен мати відповідну фахову мистецьку освіту (учителя музичного мистецтва або учителя образотворчого мистецтва).

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО УРОКУ МИСТЕЦТВА

Сучасний урок мистецтва становить основу педагогічної системи формування в учнів свідомого художньо-естетичного, ціннісного ставлення до мистецтва. Педагог має бути комунікативно виразним, аби учні не тільки розуміли, а й позитивно сприймали як мовлення учителя, так і паралінгвістичний контекст мови (доречність жестів, міміки, зовнішній вигляд тощо) та елементарно володіли цим мистецтвом самі.

Розглянемо детальніше вимоги щодо організації уроків з мистецтва в загальноосвітніх середніх закладах.

Загальні вимоги до організації уроку:

- проведення уроку на основі сучасних наукових досягнень, передового педагогічного досвіду та закономірностей навчального процесу;
- проведення уроку на основі методик гуманних дидактичних концепцій;
- особистісна спрямованість на уроці, яка дозволяє забезпечити умови для самореалізації кожного учня та розвитку ефективної навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням інтересів, потреб, нахилів, здібностей, життєвих цінностей учнів;

- оптимальне поєднання і системна реалізація на уроці дидактичних принципів;
- встановлення на уроці інтеграційних, міжпредметних зв'язків;
- зв'язок із раніше засвоєними знаннями, навичками, уміннями, опора на досягнутий рівень розвитку учнів;
- актуалізація, стимулювання й активізація розвитку всіх сфер особистості учня: мотиваційної, пізнавальної, емоційно-вольової, фізичної, моральної тощо;
- логічність, вмотивованість і емоційність усіх етапів навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- ефективне застосування сучасних дидактичних засобів, педагогічних інноваційних технологій, комп'ютерних технологій, мас-медіа;
- тісний зв'язок навчання із життям, у першу чергу — з особистісним досвідом учня;
- формування практично необхідних знань, навичок, умінь, ефективної методики навчально-пізнавальної діяльності;
- формування мотивації навчально-пізнавальних дій, професійного становлення, потреби постійної самоосвіти;
- діагностика, прогнозування, проектування і планування кожного уроку.

Кожний урок мистецтва має сприяти ефективній реалізації основних функцій дидактичного процесу — освітньої, розвимої, виховної та самовдосконалення. На перший план уроку виходить виховна функція дидактичного процесу, що вимагає від вчителя зміни парадигми уроку з метою формування духовного світу учня, розвитку таких особистісних якостей, як самоактуалізація та самореалізація, визнання права бути суб'єктом навчального процесу і формування суб'єкт-суб'єктних взаємин на кожному уроці, розвиток гуманної і особистісно спрямованої парадигми.

Відповідно до цих вимог змінюються функції, цілі та завдання уроку мистецтва в 8 класі.

Виховні цілі уроку:

- формування і розвиток національної свідомості, самосвідомості та ментальності, провідних рис громадянина своєї держави;
- виховання високої духовності, на основі загальнолюдських життєвих цінностей, формування моральної, правової, художньо-естетичної культури;
- виховання і розвиток активної життєвої позиції, що допомагає самоактуалізації та самореалізації у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності;
- виховання інтересу і зацікавленості до мистецтва в цілому та окремо до виду мистецтва, напрямків, стилів, творчості видатних діячів мистецтва, виховання любові до культури рідного краю, творчості видатних митців тощо.

Кожна виховна мета уроку має бути підпорядкована загальній меті виховання особистості школяра.

Розвивальні цілі уроку:

- розвиток духовних, інтелектуальних, фізичних і творчих здібностей кожного учня;
- розвиток вмінь творчо проектувати та реалізувати свої інтереси та запити;
- розвиток практичних вмінь і навичок учнів розпізнавати твори видатних діячів вітчизняної культури, формулювати власні враження, отримані під час спілкування з шедеврами зарубіжного та українського мистецтва;
- розвиток вміння порівнювати зарубіжне та українське мистецтво на конкретних прикладах шедеврів мистецтва, характеризувати та інтерпретувати художній зміст творів мистецтва, наводити приклади, формулювати власне ставлення ціннісне ставлення до мистецтва тощо;
- розвиток вміння виконувати практичні завдання з мистецтва; виконувати різні види творчих робіт з образотворчого мистецтва, виконувати пісні та сприймати музичні твори, брати участь у дискусіях з питань мистецтва, самостійно знаходити джерела та застосовувати художню інформацію для самоосвіти;
- розвиток вміння обґрунтовувати оцінні судження щодо зразків зарубіжного або українського мистецтва; аргументувати судження щодо значущості зарубіжної або української мистецької спадщини в житті суспільства, у власній життєдіяльності;
- розвиток вміння організовувати власні мистецькі дослідження, приймати участь у створенні навчальних проектів, дискусіях, диспутах, робити власні спостереження, узагальнення, висновки, приймати власні рішення тощо.

Навчальні цілі уроку:

- чітко визначати освітні завдання на кожному уроці та творчо поєднувати їх із загальною метою вивчення предмета й формувати особистісне ставлення до мистецтва в навчально-виховному процесі;

- оптимально визначати змістовний компонент кожного уроку з урахуванням особистісної спрямованості навчально-виховного процесу;
- використовувати творчий підхід до обґрунтування нових знань на кожному уроці, опора на загальнолюдські цінності в застосуванні принципів навчання;
- засвоювати нові знання про стилі в мистецтві минулого та їх характерні ознаки, розуміти специфіку кожного з видів мистецтва, надавати характеристику мистецькому твору, порівнювати його, знаходити спільні та різні мистецькі риси, знати приклади творів різних видів мистецтва, мистецькі факти та явища; знати та розрізняти (на слух або зорово) основні види і жанри образотворчого, музичного, театрального мистецтва; засвоювати спеціальну мистецьку термінологію;
- засвоювати роль мистецтва в розвитку зарубіжної та національної культури; знати інформацію про діяльність представників різних стилів та напрямів мистецтва, орієнтуватися в різних історичних періодах розвитку стилів мистецтва на прикладі конкретних мистецьких явищ; знати про творчість видатних митців тощо.

Крім зазначених вимог, обов'язково слід мати на увазі й інші вимоги до уроку:

Організаційні вимоги

- чіткість, раціональне використання часу, належне обладнання, дисципліна на уроці тощо

Управлінські вимоги

- цілеспрямованість, оперативність, конкретність навчання, стиль управління процесом навчання тощо

Санітарно-гігієнічні вимоги

- температура повітря в приміщенні, освітленість, працездатність, можлива перевтома учнів у ході навчального процесу тощо

Етичні вимоги

- рішучість, вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність, толерантність, гуманність тощо

Психологічні вимоги

- врахування індивідуально-психічних особливостей учнів, психологічного стану учнів і вчителя під час навчання, настрою вчителя та учнів тощо

Враховуючи основні цілі і завдання навчання учнів мистецтву, слід звернути особливу увагу на педагогічні вимоги щодо підготовки вчителя до організації навчального процесу, а саме на підбір типів уроків та побудови сучасних уроків мистецтва.

Вступний	організаційний момент, повідомлення теми та формулювання мети; мотивація навчальної діяльності учнів.
Практично-виконавчий	актуалізація опорних знань; перевірка домашнього завдання; вивчення нового матеріалу; практичне опрацювання засвоєних знань.
Заклучний	підведення підсумків уроку; контроль та оцінювання рівня оволодіння новим матеріалом; ознайомлення зі структурою домашнього завдання.

Типи уроків інтегрованого курсу «Мистецтво»

Сучасний урок інтегрованого курсу «Мистецтво» має декілька різновидів, які розрізняються за своєю метою та структурою. До традиційних найбільш уживаних уроків мистецтва слід віднести комбінований урок та інтегрований урок. Усю типологію уроків можна умовно розподілити на традиційні та нетрадиційні типи уроків. До традиційних типів уроків відносяться уроки:

- комбінований урок;
- урок засвоєння нових знань або поглиблення в тему;
- урок формування навичок і вмінь;
- урок практичного застосування знань, навичок і вмінь;
- урок узагальнення та систематизації знань;
- урок контролю та оцінювання навчальних досягнень.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦІЙНИХ ТИПІВ УРОКІВ

Тип уроку	Види застосування типу уроку	Структура уроку
Комбінований урок	Крім уроків узагальнення знань і контрольного уроку	Підготовка вчителя до конкретного уроку; повідомлення вчителем теми, мети та завдань уроку; пояснення нового матеріалу; сприймання, осмислення і засвоєння учнями нового матеріалу; формування навичок і вмінь учнів; повідомлення домашнього завдання
Урок засвоєння нових знань або поглиблення в тему	Крім уроків узагальнення знань	Перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань; повідомлення теми, мети та завдань уроку; мотивація учіння; сприймання й усвідомлення учнями фактичного матеріалу, осмислення зв'язків і взаємозалежностей між елементами вивченого матеріалу; узагальнення й систематизація знань; підбиття підсумків уроку; повідомлення домашнього завдання
Урок формування навичок і вмінь	На першому уроці в темі	Перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, мети та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; вивчення нового матеріалу (вступні бесіди, мотиваційні та пізнавальні моменти); первинне застосування нових знань, самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях (виконання практичних завдань); тренувальні вправи за зразком, інструкцією, завданням); творче перенесення знань і навичок у нові ситуації (творчі завдання — за потреби); підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання
Урок узагальнення і систематизації знань	Останній урок у темі або передостанній урок наприкінці семестру	Повідомлення теми, мети та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; відтворення й узагальнення понять і засвоєння відповідної системи знань; узагальнення та систематизація основних теоретичних положень і відповідних наукових ідей; підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання

<i>Урок практичного застосування знань, навичок і вмінь</i>	Під час продовження вивчення теми (наприклад, домінантний урок)	Перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, мети та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; осмислення змісту й послідовності застосування способів виконання практичних завдань; самостійне виконання учнями практичних завдань під контролем і за допомоги вчителя; звіт учнів про роботу й теоретичне обґрунтування отриманих результатів; підбиття підсумків уроку й повідомлення домашнього завдання
<i>Урок контролю та корекції знань, навичок і вмінь</i>	Під час проміжного або семестрового тематичного оцінювання	Повідомлення теми, мети та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; перевірка знання учнями фактичного матеріалу й основних понять; перевірка глибини осмислення учнями знань і ступеня їх узагальнення; застосування учнями знань у стандартних і змінних умовах; перевірка, аналіз і оцінка виконаних під час уроку робіт; підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦІЙНИХ ТИПІВ УРОКІВ

Кожен такий тип уроку має свою структуру, тобто етапи побудови уроку, їх послідовність, взаємозв'язки між ними. Характер елементів структури визначається завданнями, які слід постійно вирішувати на уроках певного типу, щоб найбільш оптимальним шляхом досягти тієї чи іншої дидактичної, розвиваючої та виховної мети уроку. Визначення і послідовність цих завдань залежать від логіки і закономірностей навчального процесу. Зрозуміло, логіка засвоєння знань відрізняється від логіки формування навичок і вмінь, а тому і різниться структура уроків відповідних типів. Кожен тип уроку має свою структуру.

- ✓ **Комбінований урок** (на уроках мистецтва цей тип уроку можна використовуватися на кожному уроці, окрім уроків узагальнення знань і контрольного уроку).

Цей тип має наступну структуру: перевірка виконання учнями домашнього завдання практичного характеру; перевірка, оцінка і корекція раніше засвоєних знань, навичок і вмінь; відтворення і корекція опорних знань учнів; повідомлення теми, мети і завдань уроку та формування мотивації учіння; сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу; осмислення, узагальнення і систематизація нових знань; підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

З усіх зазначених типів комбінований урок найпоширеніший у сучасній загальноосвітній школі. Йому належить 75-80 відсотків загальної кількості уроків, що проводяться. Саме цей тип уроку сприяє більш ґрунтовному засвоєнню знань учнів та формуванню практичних вмінь школярів. На такому уроці вчитель може застосовувати різноманітні форми і методи організації навчального процесу, використовувати інтеграційні зв'язки між видами мистецтв, впроваджувати інноваційні педагогічні технології тощо.

Розглянемо етапи комбінованого уроку, які є усталеними та традиційними (але, враховуючи цілі і завдання кожного уроку, вчитель може змінювати або доповнювати його структуру). Етапи комбінованого уроку: підготовка вчителя до конкретного уроку; повідомлення теми, цілі та завдань уроку, пояснення нового матеріалу відбувається від сприймання, осмислення і засвоєння нового матеріалу до формування навичок і вмінь, домашнє завдання.

Надаємо характеристику кожному із етапів комбінованого уроку.

Підготовка вчителя до уроку. Цей етап передбачає: вивчення учнів класу; стилю викладання інших вчителів у цьому класі; докладне вивчення змісту навчального матеріалу; планування навчальної роботи; підготовку навчально-матеріальної бази. Підготовка вчителя до конкретного уроку. В.О. Сухомлинський зазначав, що вчитель до уроку готується все своє життя. Його підготовка до конкретного уроку включає: формулювання теми; визначення виховної, розвиваючої та дидактичної цілей уроку; підбір конкретного матеріалу до теми; визначення структури вибраного типу уроку; визначення методики уроку; підготовку дидактичних засобів і матеріалів; визначення форми контролю й оцінки знань, навичок і вмінь; визначення місця й ролі спостереження, де-монстрування засобів наочності і опитування в рамках уроку; перевірку своєї готовності до уроку; перевірку готовності учнів до уроку.

Початок уроку. Організація активної участі учнів в уроці є важливою методичною проблемою. Вона не повинна забирати багато часу, тому учнів бажано залучати до навчально-пізнавальної діяльності з першої хвилини уроку. Для цього початок уроку має бути динамічним, давати учням заряд енергії, бадьорості, діловитості.

Початок уроку: взаємне вітання вчителя й учнів; перевірка відсутніх; перевірка зовнішнього стану приміщення; перевірка робочих місць та зовнішнього вигляду учнів; організація уваги.

Важливість повторювально-навчальної роботи зумовлена трьома причинами:

- 1) більш відповідальним ставленням учнів до підготовки до уроку, бо їхні знання обов'язково перевіряються;
- 2) актуалізацією знань учнів під час перевірки, що сприяє усвідомленню, поглибленню, систематизації та закріпленню навчального матеріалу;
- 3) спрямованістю повторення і перевірки знань на розвиток мовлення та мислення учнів. Тому ця робота має бути творчою і, водночас, націленою як на окремого учня, так і на весь клас.

З цією метою можна застосувати індивідуальне усне опитування, фронтальне та інші види опитування з поурочним оцінюванням.

Повідомлення теми, цілі й завдань уроку. Тему кожного уроку вчитель повідомляє на початку заняття або роботи над новим матеріалом. При цьому важливо чітко її сформулювати, визначити завдання уроку й основні питання, які учні мають засвоїти.

Мотивування вчителем навчально-пізнавальної діяльності учнів має відбуватися протягом всього уроку. Воно спрямоване на формування і розвиток в учнів широких інтересів, потреб в різноманітних знаннях, чітких життєвих перспектив, професійної орієнтації та самовдосконалення. Мотиви — це внутрішні імпульси, які спонукають учня до активної навчально-пізнавальної діяльності.

Пояснення нового матеріалу. Цей етап повинен відповідати таким вимогам: учитель має продумати своє місце в класі, щоб його було чути і видно всім учням; не ходити по класу; говорити голосно і чітко; темп розповіді має бути розміреним; мова доступною. При цьому важливо спиратися на попередній досвід учнів; виділяти істотне й головне в навчальному матеріалі; послідовно викладати тему; використовувати ілюстративний і демонстраційний матеріал.

Сприймання, осмислення і засвоєння нового матеріалу. Сприймання є першим етапом процесу засвоєння учнями нового матеріалу. Воно найбільш успішне, коли правильно поєднано виклад матеріалу, наочні посібники та самостійну роботу учнів. Осмислення знань — це заглиблення в суть явищ, процесів, які вивчаються. Воно передбачає насамперед розкриття внутрішніх закономірностей цих явищ. Основними прийомами такої роботи є аналіз і синтез, абстрагування і конкретизація, порівняння й узагальнення, моделювання, класифікація тощо.

Формування навичок і вмінь. Разом із засвоєнням навчального матеріалу учні засвоюють різноманітні навички та вміння, що формуються на основі знань. Основні компоненти формування навичок і вмінь: розбір і засвоєння правила, яке лежить в основі навички; подолання труднощів під час набуття навички; вдосконалення й автоматизація навички; закріплення досягнутого рівня навички та використання її на практиці. Основним методом формування навичок є практичні завдання.

Домашнє завдання. Методика передбачає чітку систему домашніх завдань творчого або дослідницького характеру; визначення і конкретизацію окремого творчого або дослідницького характеру індивідуального, парного або групового чи колективного характеру домашнього завдання із зазначенням конкретного невеликого об'єму роботи для кожного учня; визначення часу на ознайомлення з ним учнів; дохідливість домашнього завдання; інструктаж про його виконання.

Хронометраж уроку «Мистецтво»

- організація роботи — 1-3 хв.
- основна частина (формування знань, навичок і вмінь; їх засвоєння, повторення, закріплення і контроль; застосування на практиці тощо) — 35-40 хв.
- підведення підсумку уроку і повідомлення домашнього завдання — 2-3 хв.

Характеристика інших традиційних типів уроків

- ✓ **Урок засвоєння нових знань** (на уроках мистецтва цей тип уроку можна використовувати майже на кожному уроці, окрім передостаннього та останнього уроків в семестрі).

Цей тип уроку має наступну структуру: перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; мотивування учіння; сприймання й усвідомлення учнями фактичного матеріалу, осмислення зав'язків і залежностей між елементами вивченого матеріалу; узагальнення і систематизація знань; підсумки уроку; повідомлення домашнього завдання.

- ✓ **Урок формування навичок і вмінь** (на уроках мистецтва цей тип можна впроваджувати майже на кожному уроці, окрім передостаннього та останнього уроків в семестрі).

Цей тип має певну структуру: перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; вивчення нового матеріалу (вступні бесіди, мотиваційні та пізнавальні моменти); первинне застосування нових знань, самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях (виконання практичних завдань); тренувальні вправи за зразком, інструкцією, завданням; творче перенесення знань і навичок у нові ситуації (творчі завдання — за потребою); підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

- ✓ **Урок узагальнення і систематизації знань** (на уроках мистецтва це передостанній урок в кінці семестру).

Структура уроку наступна: повідомлення теми, цілей та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; відтворення й узагальнення понять і засвоєння відповідної їм системи знань; узагальнення та систематизація основних теоретичних положень і відповідних наукових ідей; самостійна творча робота, виконання тестових завдань, підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

- ✓ **Урок практичного застосування знань, навичок і вмінь** (на уроках мистецтва цей тип можна впроваджувати при продовженні вивченої теми, за потребою або за вибором вчителя. Це може бути, наприклад, домінуючий урок з виконання практичних завдань).

Цей тип уроку має таку структуру: перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; осмислення змісту й послідовності застосування способів виконання практичних завдань; самостійне виконання учнями практичних завдань під контролем і за допомогою вчителя; звіт учнів про роботу і теоретичне обґрунтування отриманих результатів; підсумки уроку й повідомлення домашнього завдання.

- ✓ **Урок контролю і корекції знань, навичок і вмінь** (на уроках мистецтва цей тип уроку може бути використаним у ході проміжного або семестрового тематичного оцінювання).

Структура такого уроку наступна: повідомлення теми, цілей та завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; перевірка знання учнями фактичного матеріалу й основних понять; перевірка глибини осмислення учнями знань і ступеню їх узагальнення; застосування учнями знань у стандартних і змінних умовах; перевірка, аналіз і оцінка виконаних під час уроку робіт; самостійна письмова або творча робота (індивідуальна, за варіантами, за індивідуальними завданнями, виконання тестових завдань тощо, підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

Характеристика нетрадиційних (нестандартних) уроків мистецтва

- ✓ **Нетрадиційний (нестандартний урок)** — це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. На уроках мистецтва цей тип уроку можна використовувати майже на кожному уроці, окрім першого і останнього уроків в темі. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять. Найпоширеніші серед них — уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, уроки-консилиуми, уроки-твори, уроки-винаходи, уроки-заліки, театралізовані уроки, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки-сумніви, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-концерти, уроки-екскурсії, інтегральні уроки тощо.

Нетрадиційні (нестандартні уроки) спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності. Тому такі уроки найбільше подобаються учням і викликають у них творчий інтерес.

Кожен тип уроку мистецтва має свою структуру, яка є інваріантною. Варіюватися в межах комбінованого уроку може побудова уроку. Це залежить від навчально-виховної мети, якої вчитель планує досягнути в процесі уроку. Вчитель подає можливі варіанти і способи виконання діяльності, учні обирають спосіб фіксації нового матеріалу та способи виконання завдань на уроці, а також варіанти

домашнього завдання. Урок у технологіях розвивального навчання спрямований на розвиток усієї сукупності якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів розумових дій, самокерованих механізмів особистості емоційно-ціннісної та діяльнісно-практичних сфер).

Хід пізнання йде від учнів, вони спостерігають, порівнюють, групують, класифікують, роблять висновки, виводять закономірності. Відбувається колективний пошук, що керується вчителем.

На уроці вчитель створює педагогічні ситуації, під час яких учень виявляє ініціативу, самостійність. Урок має гнучку структуру, що є насиченою, пізнавально-значущим та проблемним змістом; використовуються наочність, диференційні та творчі завдання.

Урок у технологіях інтерактивного навчання спрямований на розвиток спілкування, під час якого відбувається взаємовплив учнів один на одного. Під час спілкування, діяльності, що стає видом активності, учні розвивають свою особистість.

Обов'язковими для такого уроку є такі моменти:

- залучення всіх учнів до роботи;
- стимулювання до активності в роботі та організація продуктивної роботи в малих групах;
- підготовленість приміщення і дотримання регламенту використання 1–2 інтерактивних прийомів роботи.

До нетрадиційних (нестандартних) уроків мистецтва належать:

- уроки-ігри (ділові, рольові, мистецькі);
- уроки-сценарії (за прикладом TV-програм);
- уроки-пошуки (з організацією самостійної роботи учнів).

Наведемо декілька прикладів нестандартних уроків мистецтва.

УРОКИ-ІГРИ

Урок-кросворд

Цей урок можна присвятити узагальненню та систематизації знань.

Урок складається з таких компонентів:

- формулювання завдань до кросворду;
- практичне складання кросвордів;
- розгадування;
- визначення ключових слів.

Під час уроку створюється декілька малих груп, які виконують запропоновані вчителем завдання. Завершується урок підведенням підсумків роботи груп та формулюванням загальних підсумків.

Урок-подорож

Цей урок присвячується оцінюванню навчальних досягнень. Клас поділяється на декілька екіпажів, що відправляються в подорож. Станції, на яких зупиняються учні, співпадають із назвами вивчених тем, на яких діти повинні виконувати такі завдання:

- знайти інформацію;
- добрати приклади;
- скласти схему, графік;
- відгадати загадку;
- виконати практичну роботу.

Підсумок роботи екіпажів, що прибувають до кінцевого пункту подорожі, підводить журі або вчитель.

Урок-гра «Кубики» (за В.Д. Шарко)

Урок сприяє засвоєнню нових знань. Під час уроку учні відгадують завдання, які зашифровано на гранях кубиків (по 6 завдань). Учні викидають кубик, отримують завдання і виконують його. За кожне завдання учні отримують бали.

Завдання можуть бути:

- теоретичними;
- експромтними;
- ігровими.

Підрахунок балів відбувається після виконання всіх 6 завдань. Учні виконують їх у групах (2–3 групи на клас).

Урок-гра «Лото»

Урок застосовується для перевірки знань. До уроку виготовляється лото, що складається із клітинок,

в яких записані цифри. Учні отримують картки лото й додатково — кружечки для закриття клітинок. Учитель витягує номер і читає запитання. Учні, в яких є названий номер, відповідають на запитання. Якщо відповідь є правильною — цифру закривають кружечком, якщо ні — вона залишається незакритою. Підрахунок балів учні здійснюють наприкінці уроку.

Урок-гра «Аукціон» (за В.Д. Шарко)

Цей урок дозволяє повторити засвоєні знання. На дошці — список питань (лотів), на які учні знаходять відповіді. Визначається той, хто веде «продаж». Ведучий називає номер питання, «яке продає», і зачитує його.

Учні відповідають, доповнюють, уточнюють і за правильну відповідь отримують «валюту». За неправильну відповідь — «грошик». Наприкінці уроку підбиваються підсумки («валюти») і визначається лідер.

УРОКИ-ПОШУКИ

Урок-екскурсія

Цей урок рекомендується проводити після вивчення теми. Учитель говорить про мету, маршрут екскурсії та організує групу асистентів-експериментаторів, кореспондентів-журналістів, тих, хто супроводжує, і тих, хто вирушає на екскурсію. Далі йде серія міні-повідомлень учнів із маршруту або лекція вчителя з теми, що вивчається (у вигляді екскурсу).

Урок-диспут

Він проводиться під час засвоєння і закріплення нової теми. Клас об'єднується у 2 групи: члени групи 1 — прибічники ідеї, готують до теми тези, а група 2 — супротивники, готують тези проти. Дискусію проводить учитель, учні виступають і обговорюють проблему (у межах теми, що вивчається).

Урок-прес-конференція

Цей урок проводиться для узагальнення навчальної інформації. Декілька учнів готуються до проведення прес-конференції, під час якої клас ставить їм запитання, а журі виставляє бали за відповіді. Учні самостійно обирають і готують питання до обговорення.

Урок-проект

Цей урок починається з «мозкового штурму», під час якого обговорюються ідеї, пов'язані з проблемою (у межах теми). Потім учитель об'єднує учнів у декілька малих груп, які працюють над проблемою, що обговорювалася раніше. Ця проблема є темою проекту. Далі учні визначають структуру проекту і джерела інформації, готують міні-проект. На останньому етапі учні захищають проект. Результатом захисту стає нагородження виконавців проекту.

УРОКИ-СЦЕНАРІЇ

Урок КВК

Цей урок проводять з метою перевірки знань.

Етапи уроку:

1. Розминка. Учні готують питання і ставлять їх супротивникам або вчитель дає можливість учням вибрати запитання із барабану (лото).
2. Відгадай. Проводиться конкурс капітанів. Капітан за допомогою міміки і жестів показує речення або завдання, команда відгадує чи виконує завдання.
3. Перевірка домашнього завдання. Вона передбачає попереднє визначення тематики та форми презентації або інсценування параграфу підручника чи сценки з фільму, спектаклю.
4. Виконання індивідуальних завдань на конкретну тему семестру.

Урок «Брейн-ринг»

Це урок повторення, узагальнення матеріалу. Клас поділяється на 4 групи, в яких обирають ведучого, хронометриста. Команди відповідають на запитання вчителя. Якщо команда не дає правильної відповіді на запитання, то його ставлять іншим командам або вболівальникам, поки не знаходять правильної відповіді.

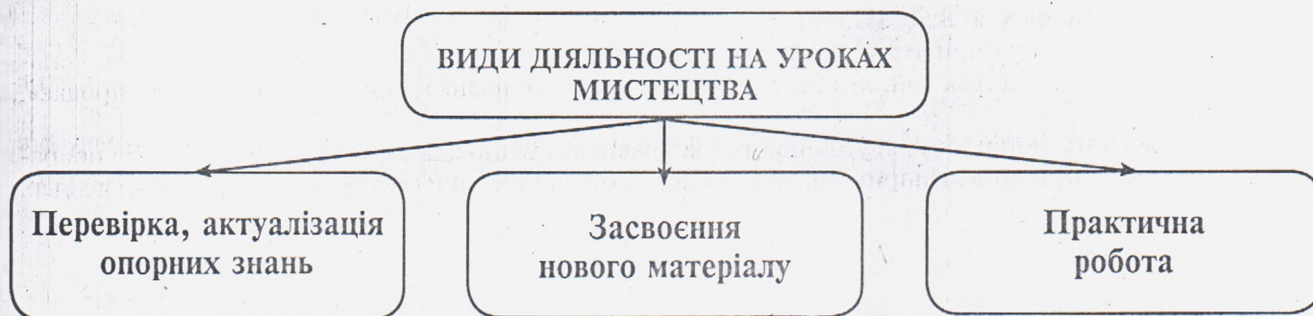
Урок «Що, де, коли?»

Урок проводиться наприкінці року. Обирається команда гравців (може виступати і команда вчителів, що буде грати проти команди учнів). Напередодні (за декілька тижнів) оголошується конкурс на краще запитання. Далі обираються питання до конкурсу, нумеруються та виставляються до обговорення. Урок проводиться за правилами телегри.

ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОЦІ

На уроках мистецтва існують такі найбільш поширені види діяльності: перевірка або актуалізація отриманих знань, засвоєння нового матеріалу та практична творча робота учнів.

Назвемо різновиди робіт в кожному із видів діяльності на уроках мистецтва.

ПЕРЕВІРКА, АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Усні форми перевірки знань

Фронтальне (колективне) опитування є найпоширенішою формою перевірки знань.

Учитель: ставить змістовні запитання за темою.

Учні: відповідають на поставлене запитання (індивідуально, колективно).

Роздум за 30 секунд (за В.Д. Шарко)

Це вид фронтального опитування.

Учитель: ставить запитання.

Учні: упродовж 30 секунд думають і дають відповідь.

Групове усне опитування

Учитель: об'єднує учнів у малі групи та формулює запитання кожній групі.

Учні: відшукують відповідь, обґрунтовують свою думку, добирають приклади і відповідають.

Наприклад:

- запитання групі 1: «Які стилі ви знаєте?»;
- групі 2: «Які бувають види мистецтва?»;
- групі 3: «Назвіть імена видатних митців».

Парне усне взамоопитування

Варіант 1

Учитель: пропонує запитання парам або ставить запитання на картці.

Учні: по черзі дають відповіді, один відповідає — другий слухає та оцінює, далі навпаки, або один учень дає відповідь другому на парні запитання (на картці), другий — на непарні питання.

Варіант 2

Учні: готують удома запитання один одному на картках (5–7 шт.) потім витягують по черзі картки і відповідають один одному на запитання. Якщо відповідь правильна — картку забирає учень, який відповідав, а у разі неправильної відповіді — картка залишається у того, хто ставив запитання. Підсумки підбиваються за кількістю карток, що залишилися.

10 запитань парі (за В.Д. Шарко)

Учитель читає запитання, учень відповідає сусідові, учитель зачитує правильну відповідь, а другий учень фіксує — «+», «-».

Індивідуальне усне опитування

Учитель: ставить адресне запитання.

Учень: відповідає та обґрунтовує свою думку.

Опитування пошепки (за В.Д. Шарко)

Увесь клас виконує завдання, що вчитель написав на дошці, а вчитель пошепки проводить індивідуальне опитування учнів (за вибором).

Індивідуальне опитування «Продовж речення»

Учитель: читає речення та пропонує його продовжити одному учневі.

Учень: відразу продовжує речення.

Наприклад: «Коли ми приходимо до картинної галереї, ми бачимо...»

Індивідуальне опитування «Знайди помилку в тексті»

Учитель: читає текст із помилкою, що записаний на дошці або на картці.

Учень: відшукує помилку і дає правильну відповідь.

Індивідуальне опитування «Роздум про...»

Учитель: пропонує учневі трохи поміркувати.

Учень: продовжує думку зі словами «Мій роздум про...»

Письмові форми перевірки знань

Колективні тестові завдання

Учитель: зачитує запитання і подає три варіанти відповідей.

Учні: записують № варіанта, який вважають правильною відповіддю.

Різнорівневі завдання

Учитель: готує запитання на різнокольорових аркушах (за рівнем складності: червоний — найскладніше, синій — середньої складності, жовтий — легке. Аркуші із запитаннями мають різну геометричну форму, що відповідає певній темі. Учитель пропонує учням обрати завдання самостійно (попередньо зазначивши, що означають форма і колір питання).

Учні: обирають форму (тему), рівень складності запитання та письмово відповідають. Завдання оцінюються за рівнями та критеріями.

Групові письмові завдання

Учитель: пропонує групі скласти схему, графік, намалювати образ (або інше) за темою.

Учні: виконують у групі завдання на папері (А4) і по черзі презентують свої роботи.

Наприклад: скласти схему видів візуальних мистецтв тощо.

Індивідуальне опитування (письмово)

Учитель: подає учням окремі картки із запитаннями.

Учні: письмово відповідають.

Індивідуальний міні-твір

Учитель: пропонує обрати тему для міні-твору, що наведені на дошці.

Учні: обирають тему та пишуть міні-твір (10–15 хв).

Самоопитування (за В.Д. Шарко)

Варіант 1

Учитель: записує запитання на дошці і пропонує учням дати відповіді «про себе», потім зачитує правильні відповіді.

Учні: оцінюють свій рівень знань.

Варіант 2

Учитель: ставить усно питання.

Учні: відповідають письмово, а після читання вчителем відповідей роблять позначки на полях — «+», «-» та оцінюють свої знання.

Своя система оцінювання (за В.Д. Шарко)

Учитель: ставить запитання.

Учень: дає відповіді за своєю шкалою оцінювання: ДД — дуже добре, Д — добре, ЗД — знає, але не каже, КЗ — каже, але не знає, Г — гірше немає куди.

Диктант

Учитель: читає ряд слів, в яких є слова за темою, але також і зайві слова.

Учень: записує тільки ті слова, які стосуються теми (потім складає речення за бажанням).

Творчі форми перевірки знань

Художнє читання

Учитель: пропонує до теми знайти в поданому тексті уривок, що містить відповідь на запитання.

Учні: обирають твір та уривок, виразно читають його перед класом.

Інсценування уривка з твору або пісні

Учитель: розподіляє ролі і пропонує проінсценувати уривок із твору.

Учні: «створюють» образ, інсценують уривок.

Рольова гра

Вербальна гра

Учитель: керує грою, розподіляє ролі, веде гру та ставить питання, що повинні містити в собі прийняття конкретного рішення.

Учні: приймають конкретну роль, продумують свої дії і коментують рішення.

Невербальна гра

Учитель: пропонує завдання на аркуші групам, що грають певну роль.

Учні: демонструють пантомімою текст, заданий вчителем, а решта відгадують цей текст. Наприклад: показ пантомімою видів театрального мистецтва стилю.

Дискусія

Учитель: пропонує учням тему дискусії, організує і проводить її.

Учні: висловлюють свої думки доповнюють їх конкретними прикладами, обґрунтовують ідеї.

Мозаїка

Учитель: подає малим групам конверти з елементами мозаїки, яку необхідно скласти за певний час.

Учні: складають мозаїку, визначаючи зайві фігури (з іншої теми).

Індивідуальні або групові творчі роботи

Учитель: пропонує скласти загадку, вірш, кросворд, малюнок, схему.

Учні: виконують індивідуальні або групові завдання та презентують свою роботу.

Відгадування (індивідуальне, групове, колективне) кросворда, загадки, ребуса

Учитель: пропонує розглянути плакат із кросвордом (загадкою, ребусом).

Учні: у групах, індивідуально або всім класом розгадують його.

«Мозковий штурм»

Учитель: пропонує тему для роздуму, проблему, яку необхідно розв'язати.

Учні: у вільній формі проголошують свої думки; учитель записує всі думки.

Усі разом: визначають головне і знаходять розв'язання проблеми.

Наприклад: тема «Особливості жіночих образів Рафаеля» або «Чому ми захоплюємося творчістю Леонардо да Вінчі?»

Захист проекту

Учитель: попередньо визначає групи, пропонує теми майбутніх проектів та організовує роботу журі.

Учні: готують проекти за обраними темами, презентують свої роботи та готуються до захисту, відбувається захист групових проектів.

ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Серед розповсюджених форм засвоєння нового матеріалу є словесні методи: шкільна лекція, бесіда, розповідь, шкільний семінар тощо.

Шкільна лекція (за Б.О. Житником) — це така форма навчання, за якою вчитель, викладаючи навчальний матеріал, допомагає учням:

- сформулювати проблему;
- опанувати логіку пізнання;
- зробити власні відкриття.

Лекція забезпечує умови для створення учнями або вчителем нових освітніх продуктів, що вирішується за допомогою вибору змісту, мети та структури лекції.

Проблемою шкільної лекції є вміння педагога скомпонувати та побудувати лекційний матеріал таким чином, щоб учні під час лекції виступали не пасивними слухачами, а здійснювали «пізнавальний рух». Для цього лекція повинна мати своєрідний каркас, який визначив би структуру її змісту.

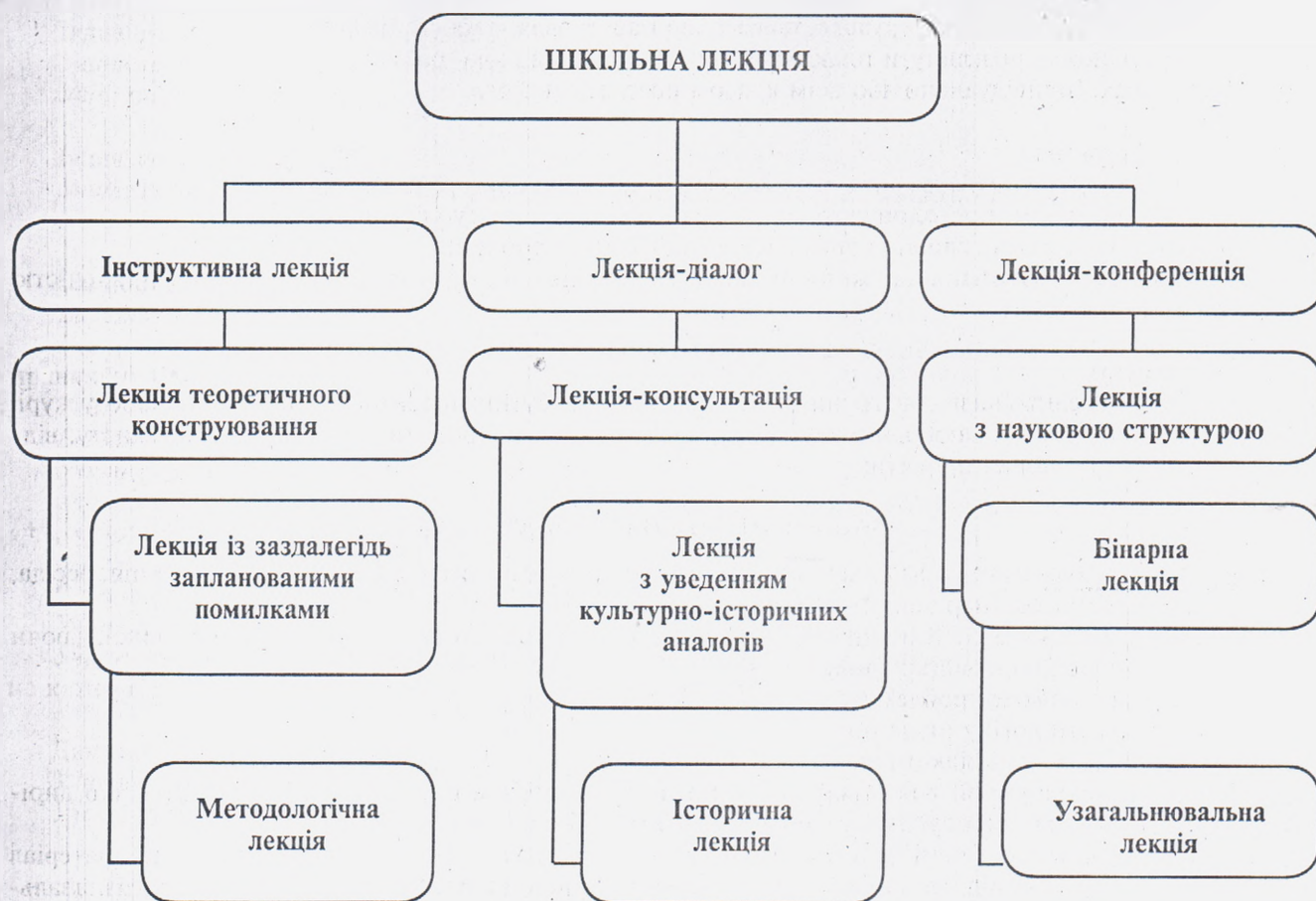
Загальний структурний каркас будь-якої лекції — це формування теми, повідомлення плану та літератури, що рекомендується для самостійної роботи, а потім — суворе дотримання запропонованого плану роботи.

Як основні вимоги до читання лекцій висувають:

- високий науковий рівень інформації, що викладається і, як правило, має світоглядне значення;
- великий обсяг чітко й компактно систематизованої та методично переробленої сучасної наукової інформації;
- доказовість та аргументованість суджень, що висловлюються;
- достатню кількість наведених переконливих фактів, прикладів, текстів і документів;
- чіткість викладених думок та активізацію мислення учнів, постановку питань для самостійної роботи за проблемами, що обговорюються;
- аналіз різних точок зору на розв'язання поставлених проблем;
- виведення головних думок і положень, формулювання висновків;
- пояснення термінів і назв, що вводяться;
- надання учням можливості слухати, усвідомлювати та стисло записувати інформацію;
- вміння встановлювати контакт з аудиторією;
- використання дидактичних матеріалів і технічних засобів навчання;
- застосовування основних матеріалів тексту, конспекту, блок-схеми, креслень, таблиць, графіків тощо.

Залежно від місця лекцій в схемі навчання та специфіки завдань, що вирішуються під час її проведення, у педагогічній практиці використовуються різні види лекцій.

Шкільний семінар (за Б.О. Житником) — форма заняття, яка забезпечує створення учнями власних освітніх продуктів під час колективно-групової комунікації.

Семінари відрізняються від інших видів навчальних занять підвищеною активністю й самостійністю школярів, проявом їхніх організаційно-діяльнісних особистісних якостей.

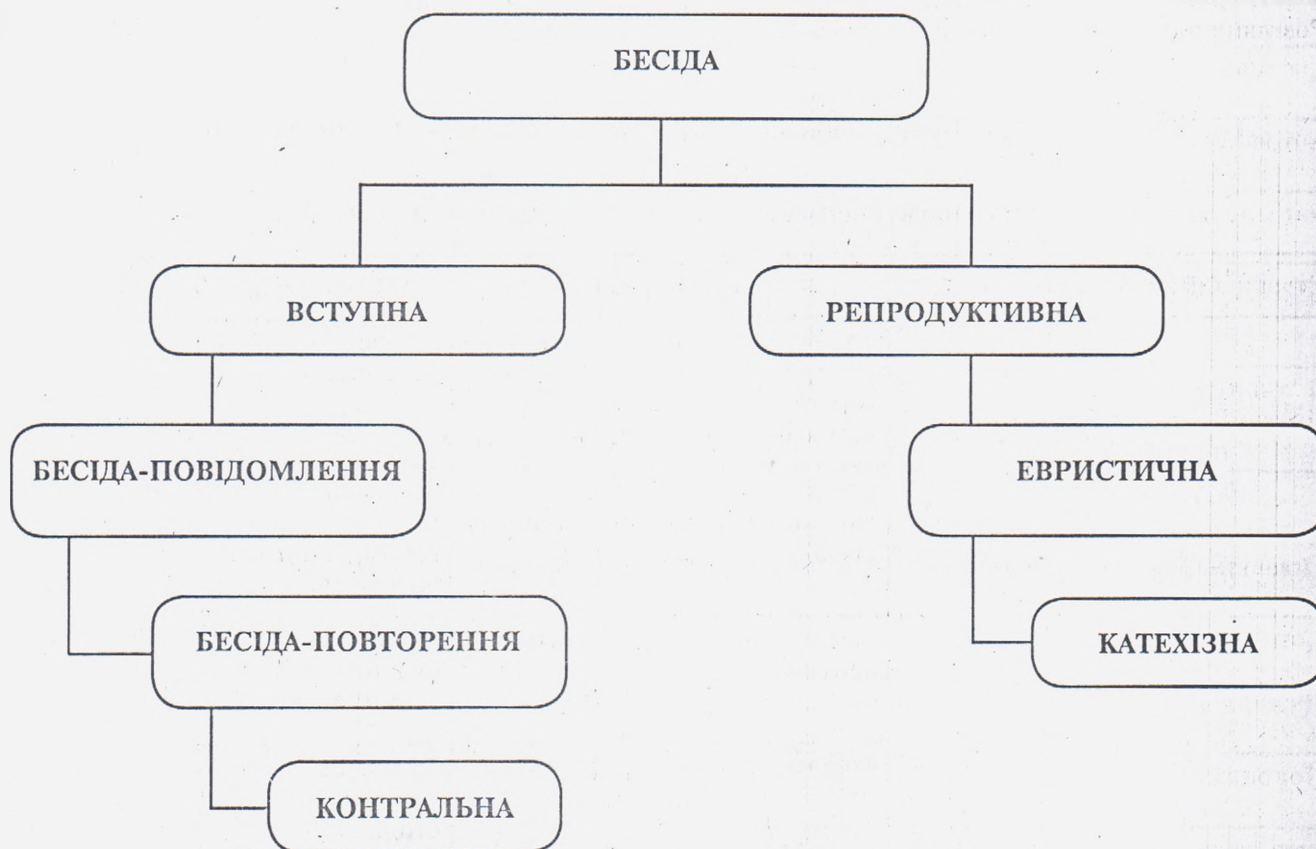
Різновиди шкільних семінарів (за Б.О. Житником)

Бесіда — метод навчання, що передбачає запитання і відповіді. Існують декілька різновидів бесіди.

Різновиди бесіди (за Б.О. Житником)

Розповідь — це метод оповідального характеру навчального матеріалу вчителем та активізації пізнавальної діяльності учнів. Він використовується при викладанні такого навчального матеріалу, що має описовий характер.

Різновиди розповідей (за Б.О. Житником)

